

Matela, Jiří

Poznámky k jednotlivým kapitolám

In: Matela, Jiří. *Podmět v moderní japonštině*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2017, pp. 234-252

ISBN 978-80-210-8671-5; ISBN 978-80-210-8672-2 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137123>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

POZNÁMKY K JEDNOTLIVÝM KAPITOLÁM

1 Úvodem

- 1 Např. Comrie (1989). V aplikaci na japonštinu např. Shibatani (1990; 2009a; 2009b), Akiyama a Akiyama (2002), v českém prostředí např. Kraemerová (2000). Ti klasifikují japonštinu jako jazyk typu SOV. Jedná se obecně o nejrozšířenější a běžně přijímanou klasifikaci japonštiny.
- 2 Za reprezentativní v tomto ohledu může být pokládán Kanaja (2010) či práce japonského lingvisty Jošihiko Ikegamiho, např. Ikegami (1981).
- 3 Hoskovec (2010).
- 4 Willems (2011).
- 5 Např. Hoskovec (2010) či Ikegami a Morija (2009: 7).
- 6 Tento postoj nicméně nemá implikovat apriorní uznání monosémie funkčních gramatických jednotek. Spíše se přiklání k alternativě polysémie, podobně jako např. Croft (2001a).
- 7 <http://www.kotonoha.gr.jp/shonagon/> ; <http://chunagon.ninjal.ac.jp/> ; <http://nlb.ninjal.ac.jp/> [přístup 6. 1. 2017]

2 Podmět v historické perspektivě

- 1 Přelom období Edo (1603–1868) a období Meidži (1868–1912).
- 2 Zde je třeba upozornit na skutečnost, že Aristotelovi nejde o větu jako ryze jazykovou jednotku v nejširším slova smyslu, nýbrž o specifický typ konstrukce, jež odráží specifickou myšlenkovou strukturu – soud. To, že klasická řečtina disponuje kromě „soudů“ i jinými typy větných konstrukcí, je pro Aristotelovu logiku v podstatě irelevantní.

- 3 *Ptosis orthé* lze doslovně přeložit jako „rovný pád“. *Ptosis plagia* lze klasifikovat jako „nepřímý pád“ (*oblique*).
- 4 V dnešním pojetí bychom mohli oba pojmy dát do souvislostí s monovalenčními a polyvalenčními slovesy.
- 5 Macumoto (1991) připodobňuje *kāraka* též k tzv. hloubkovým pádům v rámci tzv. pádové gramatiky Charlese J. Fillmora.
- 6 Stejný postoj lze pozorovat u arabských gramatiků, o mnoho později pak také u Antoina Meilleta či některých japonských lingvistů.
- 7 Vlastním jménem ‚Abū Bišr ‚Amr ibn ‚Uṭmān ibn Qanbar, autor zřejmě nejvýznamnější arabské gramatiky *Kitāb Sibawajhi*, ‚Kniha Sibawajhiova“ (Versteegh 1997: 29).
- 8 Genitiv ponecháváme v tuto chvíli stranou, neboť nemá návaznost na sloveso, nýbrž na substantivum.
- 9 Blíže k pádům v oddíle 5.1.
- 10 Tento prvek může být chápán jako *regens* v širším významu. Arabský slovosled se řídí pravidlem *rectum post regens*, tj. řídicí prvek předchází závislým doplněním (Macumoto 1991: 16).
- 11 Na *dependens* se nahlíželo jako na prvek nadaný potenciálností, zatímco na *terminans* jako na prvek nadaný aktuálností. Vztah obou měl tedy v jistém ohledu odrážet přirozený vztah hmoty a formy v mimojazykovém světě.
- 12 Prvek v závislostním vztahu lineárně řazený za slovesem je nazýván *obliquus*.
- 13 Modisté operovali s pojmy *constructio intransitiva* a *constructio transitiva*.
- 14 Spíše než o stavbě SVO se nabízí pojetí TVX, kde T = téma, V = přísudek, X = případně další jmenné fráze (především s pádem *oblique*).
- 15 Příklad ze střední angličtiny: *þam cyngre licodon þeran* → *the king liceden þeares* → *the king liked þears*. Výraz *cyngre* je v dativu, *þeran* v nominativu (a v kongruenci se slovesem). V druhé fázi výraz *king* pozbývá dativní koncovky. V konečné fázi mizí kongruence v čísle mezi slovesem a výrazem *þears*. (Lightfoot 1979: 231).
- 16 Za příklady konstrukcí s expletivy jsou běžně považovány konstrukce typu angl. *It rains*, něm. *Es regnet*, franc. *Il pleut*. Spektrum konstrukcí s expletivem je však obecně mnohem širší.
- 17 Jsou-li subjekt a objekt koreferenční, předchází subjekt objektu (jenž bývá vyjadřován jako zvrtné zájmeno).
- 18 Některé jazyky formálně (morfologicky) vyjadřují shodnost/odlišnost subjektů v různých klauzích souvětí.
- 19 Aktant ve vedlejší větě je realizován jako nulový (zamlčený), je-li koreferenční s aktantem v hlavní (řídicí) větě (jenž však nemusí být subjektem).
- 20 Aktant ve vedlejší větě je realizován ve větě hlavní, přestože v ní nefiguruje sémanticky jako aktant.
- 21 Např. aktant vztažné věty lze přesunout do pozice tázacího výrazu v otázkových konstrukcích (tzv. *wh*-pohyb).
- 22 Souvisí např. s generativistickým konceptem „Principu rozšířené projekce“ (*Extended Projection Principle*).
- 23 Daneš (1966: 225).

- 24 Lze se setkat též s označením „fenogramatická rovina“ (např. Hoskovec mns(a): 14). Zkratka „mns“ v bibliografickém údaji se vztahuje k anglickému výrazu pro rukopis – *manuscript* a zde jí označujeme dosud nepublikovaný rukopis.
- 25 Rámec funkčního generativního popisu však bývá aplikován také na angličtinu, němčinu, ruštinu a některé další indoevropské jazyky.
- 26 Jedná se tedy o jednu z charakteristik podmětu, které uvádí i Falk. Viz str. 26–27.
- 27 Aktantem (oproti cirkumstantu) rozumíme „povinné“ doplnění vycházející z valenční struktury predikativu.
- 28 Používáme zde symboliku dle Comrieho (1989). Jiní, např. Niede (2007) používají pro patientní aktant tranzitivní konstrukce symbol O.
- 29 Hoskovec (mns(a): 219–220) nicméně explicitně deklaruje, že cílem jeho analýzy není poskytnout univerzální definici podmětu (jako větného členu).
- 30 Jazyk rošani bývá řazen do íránské větve indoevropských jazyků. Hovoří se jím v určitých oblastech Pamíru.
- 31 Podobně jako např. *dyirbal* je i *wangkumara* jedním z australských domorodých jazyků.
- 32 PODMĚT pro Comrieho není kategorií s binárním členstvím – člen vs. nečlen –, nýbrž kategorií s prototypickým členem a členy, jež jsou více či méně vzdáleny tomuto prototypu, nicméně stále jsou členy této kategorie. K prototypovému pojetí kategorií viz více v kapitole 4.
- 33 Comrie zde hovoří o „pragmatické roli“.
- 34 Lahu a lisu patří mezi tibeto-barmské jazyky, jimiž se hovoří v jižních oblastech Číny, v Thajsku či Myanmaru.
- 35 Tagalog (či tagalština) i ilokano jsou austronéské jazyky užívané především na Filipínách.
- 36 Viz Falkova charakteristika podmětu d. v (1) výše.
- 37 K charakteristice konstrukcí s „dvojím podmětem“ v japonštině se vrátíme v kapitole 3.
- 38 Skutečnost, že podmět (přinejmenším tak, jak jej definuje Keenan 1976) nelze v čínštině identifikovat, přitom Li a Thompson uznávají (1976: 479).
- 39 LaPollův přístup je v mnoha ohledech podobný přístupu Akira Mikamiho (viz oddíl 3.4).

3 Přístupy k podmětu v japonském lingvistickém prostředí

- 1 Také „standardní“ či „standardizovaný“ jazyk – 標準語 ^{hjódzungo}. Tento pojem se poprvé objevuje ve spisu japonského anglisty Jošizaburó Okakury *Nihongogaku ippan* (Nástin japonské lingvistiky) z roku 1890.
- 2 Tzv. 国字改良問題 ^{kokudzika irjómondai}.
- 3 Tzv. 言文一致 ^{genbun icci}.
- 4 Zde uvádím doslovný překlad. V závislosti na obsahovém pojetí však *kokugogaku* lze překládat různě, např. „japonská lingvistika“, „japonská filologie“ apod.
- 5 Dnes běžné označení lingvistiky. V období Meidži se však lze setkat i s jinými výrazy, např. 博言学 ^{hakugengaku}, přibližně s významem „filologie“ (Saiki a Wašio 2012: 7).
- 6 Mj. překlady *Principles of Comparative Philology* Archibalda Henryho Sycea (1874) z roku 1898, čás-

- tečné překlady *The Life and Growth of Language: An Outline of Linguistic Science* Williama Dwighta Whitneyho (1875) z roku 1899, *Progress in Language* Otta Jespersena (1894) z roku 1901 nebo překlad *The History of Language* Henryho Sweeta (1900) z roku 1912. (Tokieda 1956: 20–21). V tomto kontextu nelze opomenout primát japonštiny jako prvního jazyka, do něž byl přeložen Saussurův *Course de linguistique générale*, jenž v překladu Hideo Kobajašiho (1903–1978) vyšel poprvé jako *Ferudinan-do-Sošúru, Gengogaku genron* v roce 1928 v tokijském nakladatelství Okašoin.
- 7 Např. *Colloquial Japanese* (1863) Samuela Robbinse Browna, *A Japanese Grammar* (1868) Johanna Josepha Hoffmanna, *A Short Grammar of the Japanese Spoken Language* (1869) Williama George Astona či *A Handbook of Colloquial Japanese* (1888) Basila Halla Chamberlaina.
  - 8 Ueda v Německu studoval u Heymanna Steinthala, Georga von der Gabelentze, Augusta Leskiena, Karla Brugmanna, Eduarda Sieverse, Hermanna Osthoffa a Wilhelma Wundta (Heinrich 2012: 60). Jeho aktivity v oblasti formování japonského národního jazyka jsou nejčastěji zmiňovány v souvislosti s dvoudílnou sbírkou esejů *Kokugo no tame* (Pro národní jazyk) z let 1895 a 1903 a spisem *Hjódzungo ni cukite* (O standardním jazyce) z roku 1895.
  - 9 Dalšími byli např. Šinpei Ogura (1882–1944), který zkoumal příbuznost japonštiny s korejštinou, Fujij Iha (1876–1947), jenž zkoumal vztah japonštiny k rjúkjúštině, aj. (Jasuda 2004: 30).
  - 10 Kromě teorie gramatiky se Tokieda v poválečném období věnoval také otázkám didaktiky a jazykové politiky a svoji teorii aplikoval mj. na uchopení jazyka v jeho sociálních aspektech, v literárních textech či historickém vývoji.
  - 11 Hlavním inspiračním zdrojem zde byl především Wilhelm Wundt.
  - 12 Tato orientace mj. vyplývá ze zapojení *kokugogaku* do problematiky revize písemného systému.
  - 13 Blíže viz oddíl 3.4.
  - 14 Pojem *kokugo* se váže mj. k výuce japonského jazyka a literatury na nižších stupních japonského vzdělávacího systému a na pedagogických fakultách japonských vysokých škol.
  - 15 První dva díly Teramurovy trilogie vyšly v letech 1982 a 1984, poslední třetí díl vyšel posmrtně v roce 1991.
  - 16 Kuno se věnuje funkční lingvistice, Šibatani lingvistické typologii atp.
  - 17 Pomíjíme zde odštěpení směru tzv. didaktické gramatiky japonštiny (*nihongo kjóiku bunpó*) od *nihongogaku* (tj. od deskriptivní gramatiky japonštiny, *nihongo kidžucu bunpó*) na začátku tohoto tisíciletí, neboť není pro otázky naší studie relevantní. K tomuto vývoji viz blíže např. Iori (2011), Matela (2015) aj.
  - 18 Předmět i učebnice standardně ve svém názvu mají *Kokugo*. Jednotná systematizace Školní gramatiky je v Japonsku stále víceméně v počátcích.
  - 19 Ócukiho text byl ve skutečnosti hotov již roku 1882. K jeho vydání však došlo až o patnáct let později.
  - 20 Jde o úvodní větu povídky prozaika Osamu Dazaie *Hašire Melos* (Utíkej, Melosi!) z roku 1940, která je přepracováním Schillerovy balady *Die Bürgschaft*.
  - 21 Převzato z Koike, Udžie a Akimoto (2007: 44). Koike zde jako příklad uvádí učebnici *Atašaši kokugo I* z nakladatelství Tókjó šoseki (『新しい国語 I』東京書籍).
  - 22 Takahaši zde uvádí pojem 陳述^{čindžucu}, což je specifický koncept v rámci *kokugogaku*. Bývá spojován s MODALITOU, případně PREDIKACÍ. Viz např. Koike (2010), Fiala (2011) aj. Tento pojem bude stručně zmíněn i v následujících kapitolách.

Poznámky

- 23 Původně vyšlo v roce 1941.
- 24 Právě *dži* jsou v tomto modelu nositeli predikační funkce *čindžucu*.
- 25 Jedná se o metaforický výraz, který lze překládat také doslovněji jako „struktura vnořených krabiček“.
- 26 Všechny příklady v této části jsou převzaty z Tokieda (2007: 74, 77, 78).
- 27 Výraz je etymologicky složen z morfémů 目 (oči) a 立 (stojí, vstává). Jelikož sloveso *tacu* je intranzitivní, je morfém *me* analyzovaný s podmětovým pádem.
- 28 Watanabe (1996: 205).
- 29 Watanabe též předkládá výraz ve fonologické formě *kopjura*.
- 30 Podrobněji ke Koikeho pojetí jednoslovných vět viz Koike (2002).
- 31 Zde je však nutno poznamenat, že Koikeho pojetí větného významu je poněkud nepropracované a vágní.
- 32 V Koike (2010) je pro překlad výrazů *džodžucu* a *džodžucu naijó* použito pojmů „dikce“ a „dikční/diktální obsah“, výraz *čindžucu* je pak překládán jako „modalita“. Věta je tam tedy popisována jako výraz, jenž splňuje podmínku „dikce a modalita“ (Koike 2010: 66). V této knize vycházíme z alternativního pojetí, kdy pro dichotomii *džodžucu* a *čindžucu* užíváme pojmy „propozice“ a „predikace“, čemuž je terminologicky blíže např. Fiala (2011).
- 33 Morfologické rozdíly mezi „koncovým tvarem“ (*šúšikei*) a „adnominálním tvarem“ (*rentaikei*) u tohoto typu predikativů v moderní japonštině již téměř neexistují (proto je výraz *fuku* v (8b) označen jako NPST; v Koikeho pojetí by bylo označení ANF). Starší vývojové fáze japonštiny tyto rozdíly udržovaly u všech typů predikativů.
- 34 Podrobněji viz Koike (2010: 124–127). Koike zde evidentně nerozlišuje sémantickou rovinu (SUBJ) a gramatickou rovinu (NOM, POD).
- 35 Volbu zakládám na skutečnosti, že vybrané teorie klasifikují jako „teorie o potřebnosti podmětu“ mj. Takebajaši (2004) a Oka (2013).
- 36 Kuno (1973) je upraveným japonským vydáním knihy *The Structure of the Japanese Language* z roku 1972.
- 37 Přibližně ve stejném smyslu jako topikalizace (*daimokuka*) u Koikeho (viz 3.2.4).
- 38 Podle Kuna se tato operace netýká jen genitivních jmenných frází, ale může být aplikována také na konstrukci [NP *ni*] označující <LOKACI> v konstrukcích s existenčními predikativy (Kuno 1973: 45):
<i>Njújoku ni kósó kenčiku ga</i>	→	<i>Njújoku ga kósó kenčiku ga</i>
New York DAT vysoká budova NOM		New York NOM vysoká budova NOM
<i>takusan aru.</i>		<i>takusan aru.</i>
mnoho je.NPST.		mnoho je.NPST.
V New Yorku je mnoho výškových budov.		To v New Yorku je mnoho výškových budov.
- 39 V generativistickém pojetí je v konfiguračních jazycích podmět tou NP, která je vyčleněna z VP a přímo řízena větou S. Předmět je obsažen ve VP. V nekonfiguračních jazycích pak nemá žádná NP výlučnou pozici, není tedy strukturální rozdíl mezi podmětem a předmětem, a tedy ani prostor pro uznání existence VP.
- 40 *Sonkeigoko* – predikativ je nahrazen lexikálním či morfologickým ekvivalentem s rysem *uctivosti*
- 尊敬語.

- 41 V generativistických teoriích tzv. arbitrární zájmeno (*arbitrary PRO*) nepodléhá „ovládání“ a má arbitrární referenci, tj. vyjadřuje všeobecného lidského konatele.
- 42 Formální substantivum, resp. nominalizátor *koto* je v analýzách vkládán za adnominální tvar predikativu ve snaze o oproštění klauze od modálních rysů věty, jež se mohou vázat na přísudkové tvary.
- 43 Blíží k prototypovému pojetí kategorií viz oddíl 4.3.
- 44 Příklady i analýzu Nittovy teorie vybíráme z Takebajaši (2004).
- 45 Různí japonští lingvisté užívají pro tuto dichotomii různou terminologii. Nitta označuje propozici pojmem ^{genpjošitai}言表事態, modalitu pak pojmem ^{genpjošaido}言表態度.
- 46 K dalším argumentům proti Nittovu pojetí podmětu skrze vztah osoby a modality viz Takebajaši (2004).
- 47 Parafrazováno dle Takebajaši (2004).
- 48 Nástin Kawabatova pojetí věty je v kapitole *Bunpó to imi* (Gramatika a význam) knihy *Bunpó II* (Gramatika II) z edice *Asakura nihongo kózó dai 6 maki* (6. svazek kurzu japonštiny Asakura) nakladatelství Asakura šoten z roku 2004. Autorem předchozí kapitoly téže knihy, *Šugo to džucugo o meguru bunpó* (Gramatika směřující k podmětu a přísudku), je Keisuke Onoe, jehož aparát představíme v následující části. Zde obojí přebíráme z Oka (2013: 40–48).
- 49 Jde především o knihu *Šugo o massacu šita otoko – Hjóden Mikami Akira* (Muž, který vymazal podmět – Biografie Akira Mikamiho) 『主語を抹殺した男 – 評伝三上章』 z roku 2006. Viz také Kanaja (2002, 2010) aj.
- 50 V tomto ohledu je Mikamiho teorie blízká Koikeho pojetí (viz 3.2.4), přestože oba autoři používají pro komplement odlišnou terminologii – *hogo* (Mikami), *hosokugo* (Koike). Je však také zapotřebí poukázat na skutečnost, že Koike prvek [NP *no*] neklasifikuje primárně jako komplement, neboť pády pojímá jako prvky rozvíjející predikativ. [NP *no*] v konstrukcích typu *zaimoku no okiba* uložičtě dřeva (tj. [NP *no* NP]) rozvíjí NP, a proto také Koike genitivní *no* neřadí mezi pádové partikule. Mezi autory, kteří stejně jako Mikami klasifikují *no* jako pádovou partikuli, patří např. Shibatani (1990: 347), Watanabe (1996: 224), Okimori a kol. (2006: 109–110) a další. Mikami (1960: 11) kromě genitivu (*zokkaku*) užívá také označení „adnominální pád“ (*rentaikaku*).
- 51 Viz též např. Koike (2010: 174), Watanabe (1974: 165–166), Okimori a kol. (2006: 96) aj. Mikamiho tvrzení v tomto ohledu není zcela úplné, neboť Školní gramatika klasifikuje neohebné modifikátory do více kategorií než jen *ADVERBIUM*.
- 52 Další příklady ve (23) jsou přebrány z Mikami (1963: 151–152).
- 53 Periferie se týká především vztahu partikule *wa* k výrazům *nara* a *demo*, tj. týká se podmínkových či přípustkových konstrukcí.
- 54 Případy, jež mají v povrchové rovině podobu [NP *ga* NP COP], tj. konstrukce, jež Kuno označuje pojmem ^{sókí}総記 (exhaustivní deskripce), Mikami uznává a označuje je pojmem ^{haita}排他 (exkluze).
- 55 Iori (2003: 58).
- 56 V generativistických teoriích jde nejčastěji o parametr, jenž způsobuje, že zájmeno, které se předpokládá v hloubkové struktuře věty, je za určitých podmínek z povrchové struktury vypuštěno. Jazyky, které mají tento parametr aktivní, se také označují jako „jazyky s nulovým podmětem“ (*null-subject languages*).

- 57 Jak naznačujeme v anotaci věty (27a), bez řádného kontextového ukotvení nelze jednoznačně určit referenta výrazu *džibun* (a to ani ve smyslu gramatické osoby).
- 58 Jedná se o žele vyráběné z hlíz zmijovce (*Amorphophallus konjac*).
- 59 Za „úhoří větu“ je tato konstrukce pokládána pouze v případě, kdy nemá být interpretována „identifikačně“ (tedy ve smyslu Já jsem úhoř.). Podrobněji k tomuto typu výpovědi viz např. Koike (2010: 69–72), Ikegami (2007: 32–41) aj.
- 60 Hlavním textem Jukawova pojetí podmětu je „*Šugo*“ *ni kan-suru kósacu* (Úvahy týkající se „podmětu“), který vyšel v 51. čísle časopisu *Gengo kenkjū* (Jazykové studie) v roce 1967. Zde nástin Jukawova přístupu k podmětu přebíráme z Takebajaši (2004).
- 61 Tato pozice není v moderních kognitivních vědách ojedinělá. Viz např. Bergen (2012).
- 62 Autorka díla je dnes známá jako Sei šónagon, dvorní dáma z rodu Kijohara, která působila na císařském dvoře císařovny Sadako (též Teiši). Její přesná životopisná data nejsou známa, ale narodila se zřejmě kolem roku 965. Překlad úvodní věty přebíráme od Miroslava Nováka, jehož překlad díla *Makura no sōši* vyšel ve sbírce *Zápisky z volných chvíl* v nakladatelství Odeon roku 1984.
- 63 Lze překládat též jako „vtělesněná syntax“.
- 64 V oblasti jazykovědného bádání bývá k propagátorům *nihondžin-ron* řazen mj. Jošio Jamada (Sýkora 2013: 287).

4 Nástin pojetí jazyka a základních lingvistických kategorií

- 1 K charakteristikám kognitivní lingvistiky jako součásti tzv. „druhé generace kognitivních věd“ viz např. Lakoff a Johnson (1999).
- 2 K projektu „sjednocené kognitivní vědy“ viz např. Feldman (2006).
- 3 Takto o lingvistice hovoří např. Hoskovec (mns(c)).
- 4 Ikegami (2002: 47) pro tento jazykový subjekt užívá jednotné označení „interpretant“.
- 5 Langacker (2008: 30).
- 6 Skrze zavedení konceptu „ideálního mluvčího“ byl subjekt (interpretant) v tomto smyslu eliminován také z rámce generativistického pojetí významu. Ve funkčně-strukturální lingvistice figuruje na místě subjektu kolektiv. V opozici k důrazu na psychologický charakter jedince tak stojí důraz na sociální charakter jazykového společenství.
- 7 Odkazujeme zde např. k metaforickým či metonymickým procesům, konceptuální integraci, schematizaci, kategorizaci, uspořádání figury a pozadí, sdílení pozornosti, sdílení intenci a k řadě dalších jevů, jež někdy bývají označovány jako „nejazykové“. K některým se vrátíme o něco detailněji v dalších částech této knihy.
- 8 Langacker (1987). Zde citováno z Uehara (1998: 22).
- 9 O klasickém pojetí se hovoří též jako o „definiční teorii kategorizace“ (Evans a Green 2006: 249).
- 10 Ve skutečnosti lze počátky prototypového pojetí vidět již u Ludwiga Wittgensteina (1889–1951), který v roce 1953 (respektive 1945) poukázal na problematičnost určení významu slova *Spiel* vztažením ke kategorii HRA v klasickém pojetí kategorií. Viz Taylor (1995: 38), Lakoff (1987: 16–17) aj.
- 11 Kromě povahy prototypových kategorií Eleanor Rosch a další badatelé poukazují na hierarchizaci

- kategorií do různých úrovní, přičemž zásadní roli hraje tzv. básová rovina, tj. rovina „uprostřed“ hierarchie uspořádané od obecného ke specifickému (Lakoff 1987: 13). Zde však tuto otázku ponecháváme stranou.
- 12 Podrobněji k prototypovému pojetí kategorií viz např. Lakoff (1987), Taylor (1995), Evans a Green (2006) aj.
  - 13 Analýzu prototypových jevů u jazykových kategorií a jazykových jevů demonstruje např. Taylor (1995).
  - 14 Pod tímto pojmem (japonsky ^{kodaigo} 古代語) se většinou rozumí nejstarší textově doložená forma japonštiny, tj. jazyka, jenž se užíval do období zformování se tzv. klasické japonštiny na konci 11. století (Okimori 2010: 21). Různí autoři dělí historická období vývoje japonštiny s různou mírou podrobnosti. Takebajaši (2008) neuvádí přesnou dataci, jako příklady své analýzy však využívá literární díla napsaná před koncem 11. století.
  - 15 Takebajaši zde pro podmět používá termínu ^{subu} 主部.
  - 16 Zde lze poukázat na skutečnost, že uvedená definice větné funkce v jistém smyslu implikuje univerzální přítomnost informační struktury ve větě.
  - 17 Jednoslovné substantivní věty dělí Takebajaši na zvolací (^{kandomeišiicigobun} 感動名詞一語文), např. *Nezumi!* Myš!, a toužící (^{kikjumeišiicigobun} 希求名詞一語文), např. *Mizu!* Vodu!
  - 18 Pojem „soukromý predikát“ (*private predicate*) užívá např. Nariyama (2003). Ikegami (2007) hovoří o výrazech tzv. „subjektivního chápání“ či „subjektivního konstruování“ (^{sukantekihaaku} 主観の把握) – pojem přebírá z anglického *subjective construal*, jenž je součástí teorie kognitivní gramatiky Ronalda W. Langackera (zde užíváme výraz „konstruování“, s vědomím toho, že pojem *construal* zatím nemá v českém lingvistickém prostředí dostatečně zavedený ekvivalent). Příkladem tzv. soukromých predikátů jsou výrazy typu *Kanašii*. Je mi smutno., *Kowai*. Mám strach., *Samui*. Je mi zima., *Mieru*. Vidím to. aj. K případům vět se soukromými predikáty se vrátíme v dalších částech naší studie, především v 5.2.1.
  - 19 Na koncept MLUVČÍ je nutno nahlížet jako na komplexní koncept, zahrnující mj. konceptuální prostor, do něž mluvčí sám sebe nevyhnutelně situuje.
  - 20 Např. Koike (2010). Viz též část 3.2.4.
  - 21 Mikami nicméně tuto terminologii následně opouští ve prospěch řešení pomocí různých funkcí či stylů – ^{šiki} 式 – závislých klauzí.
  - 22 Jako další činitele lze uvažovat faktory kontextuální aj. Analýza konceptu PREDIKACE však přesahuje rámec této studie, a proto se zde funkčně omezíme na výše uvedené.
  - 23 V dalších krocích lze pak pozorovat jejich vzájemnou provázanost.
  - 24 Uehara reflektuje japonské lingvisty širšího spektra metodologických rámců (mj. Š. Hašimoto, S. Kuno, H. Teramura), svůj analytický aparát pak odvozuje od kognitivně-typologického aparátu Williama Crofta, s využitím kompatibilních prvků Langackerovy kognitivní gramatiky.
  - 25 Sémantické rysy jednotlivých tříd jsou valence, statičnost, trvanlivost a stupňovatelnost. Podrobněji viz Croft (1991: 65) či Uehara (1998: 28).
  - 26 Různé pragmatické funkce mají nicméně v různých jazycích různou míru prominentnosti.
  - 27 Skutečnost, že v japonštině přísudek ve větě běžně figuruje bez podpory referencí nastoleného výrazu, vede Ueharu k závěru, že v systému japonského jazyka hraje akt predikace důležitější roli

- než akt reference. Význam predikace spočívá především v tom, že nejlépe odráží vázanost gramatických morfémů, která je klíčovou pro vymezení zmíněných dvou nejzákladnějších syntaktických kategorií. Role predikace při strukturaci syntaktických kategorií v japonském jazyce také dokládá odlišnost japonštiny od jazyků, v nichž hraje zásadní roli akt reference (který s sebou nese význam výrazů, kategorizovaných jako ZÁJMENA. Uehara 1998: 85). Význam aktu predikace pro stavbu propozice (věty) v Hoskovcově aparátu také naznačuje, že čeština a japonština jsou si v tomto ohledu typově blízké.
- 28 Dalšími příznakovými predikacemi jsou pak např. modální predikace s výrazy *daró*, *ka* apod.
  - 29 Příklady přebíráme z Uehara (1998: 66). Označení gramému podtržením je naše vlastní.
  - 30 Dělení slovních druhů na tyto dvě kategorie je v příjemné shodě s tradičním japonským dělením na *taigen* (neohebná slova) a *jógen* (ohebná slova). Uehara tedy především systematizuje koncept flexe, *kacujó*.
  - 31 V tomto stručném nástínu ani ve zbytku knihy se nezabýváme funkcí adverbálního rozvití, v níž NA pobírají gramém *ni*. Neostrá hranice mezi N a NA představuje jistý problém pro jednoznačnou anotaci tohoto gramému. Jelikož NA mají historickou souvislost se substantivy, spatřujeme souvislost mezi výrazem *ni* v adverbální funkci nominálních adjektiv a dativní pádovou partikulí *ni*. Jelikož však NA definujeme jako výrazy, jež nepobírají pádové partikule, anotujeme *ni* u výrazů s výrazným charakterem NA jako konektém (LNK). U výrazů se substantivním charakterem potom anotujeme jako vyjádření dativu (DAT).
  - 32 Přebíráme z Uehara (1998: 100, 122).
  - 33 Uehara předkládá více než 40 příkladů VN, jež se prototypicky vyskytují v konstrukci [VN *suru*], u nichž skupina rodilých mluvčích posuzovala přijatelnost v konstrukci s pádovou partikulí vyjadřující akuzativ, tj. [VN *o suru*]. Po zprůměrování hodnot tvoří výsledky graduální škálu od „všemi zcela přijatelné“ (např. *irezumi*, tetování) po „všemi zcela nepřijatelné“ (např. *ai*, láska). Tato graduálnost a střední hodnoty (např. u výrazu *šukušó*, zredukování) jsou jen těžko postižitelné pomocí binárních rysů typu [+VN] vs. [-VN].
  - 34 Podrobněji k výrazu *džibun* coby prvku reflexivizace (v kontrastu k angličtině) z perspektivy kognitivní lingvistiky viz Uehara (2003).
  - 35 V jistém smyslu lze za konstrukční gramatiku označit i Langackerovu kognitivní gramatiku. Spektrum konstrukčních gramatik však není omezeno pouze na kognitivně orientované teorie. Blíže viz Evans a Green (2006, kapitola 20), Croft a Cruse (2004, kapitola 10) aj.
  - 36 Za příklad posunu konstrukce na škále schematičnosti lze označit proces gramatikalizace. Příkladem konstrukcí, jež lze situovat blíže středu lexikálně-gramatického kontinua, jsou v japonštině konstrukce vzniklé spojením pádových partikulí a slovesa (v určitém tvaru), např. *nicuite*, *tošite*, *nijotte* apod., jež obsahově vykazují vyšší míru specifičnosti než pádové partikule, současně však také vyšší míru schematičnosti ve srovnání např. se slovesy.
  - 37 Jedním z hlavních impulsů pro vznik tzv. konstrukčních gramatik byla snaha vyložit struktury idiomatických konstrukcí, z nichž některé mají charakter fixních a sémanticky vysoce specifických lexikálních jednotek, jiné pak mají schematičtější syntaktickou strukturu, z níž však nelze odvodit význam daného idiomu. Konstrukční gramatiky si tedy vzaly za cíl vybudovat takovou syntaktickou teorii, která dokáže postihnout i idiomatické konstrukce (často považované za něco, co je v rámci

systemu jazyka něčím marginálním), neboť taková teorie bude současně schopná postihnout i konstrukce neidiomatické.

- 38 Srov. též např. s Hoskovcovým pojetím věty jako komplexní systémové jednotky znakové povahy v Hoskovec (2010: 190–191).

5 Konstrukce s partikulí *ga*

- 1 Podtržený výraz je anotován jako spojovací partikule (*secuzoku džoši*). Má funkci spojit klauze do větších intonačních celků, pojí se na přísudkové tvary predikativů a s pádovou partikulí *ga* má etymologickou souvislost (Uehara 1998: 41).
- 2 Ke klíčovým pojmům tzv. kognitivní lingvistiky dnes již existuje velmi široké spektrum základní literatury. Na tomto místě za všechny zmiňme např. Geeraertse a Cuyckense (2007) či Evanse (2007).
- 3 Itó (2008) používá pojmu „schéma události“ (*event schema*). Přestože „schéma události“ se neomezuje pouze na případy dynamických událostí, volíme zde uvedenou terminologii proto, abychom přesněji zachytili co nejšířší spektrum pádových konstrukcí.
- 4 Princip vzniku obrazového schématu <VĚC> je totožný – vychází z abstrakce opakované smyslové zkušenosti interakce člověka s prostředím.
- 5 Výrazovou rovinu lokační konstrukce v japonštině zachycujeme jako [N *ni* N *ga* V], kde obsahu konstrukce [N *ni*] odpovídá obrazové schéma <NÁDOBA> a obsahu konstrukce [N *ga*] odpovídá obrazové schéma <VĚC>. Viz též 5.1.3.
- 6 Viz oddíl 4.3 a shrnutí, které podává Lakoff (1987). Též Comrie (1989).
- 7 Viz 3.2.4.
- 8 Např. pojetí pádu jako schopnosti substantiva morfologickou proměnou odlišovat podmět a předmět lze na japonštinu aplikovat těžko, neboť jak jsme předvedli v oddíle 4.5, japonská substantiva nedisponují flexí.
- 9 Příklady přebíráme z Iori (2001: 99).
- 10 Podobně jako Hoskovec (mns(a)) tedy nemáme potřebu zavádět kategorii slovesného rodu. Konstrukce [V(*r*)*areru*] pak může být součástí i jiných konstrukcí než jen tzv. přímého pasiva, neboť se neomezuje pouze na tranzitivní slovesa V_{tr} .
- 11 Viz především Goldberg (1995).
- 12 Volba právě této konstrukce je nicméně založena na sémantickém hledisku – volíme konstrukci se slovesem, jež vykazuje prototypické sémantické rysy tranzitivního slovesa, tj. slovesa, jež konstruuje predikaci prototypické tranzitivní situace (viz 5.1.1).
- 13 Koncept profilování přebírá kognitivně orientovaná lingvistika z psychologie a souvisí s jejím pojetím jazykového významu. V českém jazykovědném prostředí není v tomto ohledu tranzitivní užívání slovesa „profiluje“ (např. „výraz/konstrukce X profiluje Y“) zcela obvyklé a do značné míry se omezuje právě na kognitivně orientované práce. Pro naše potřeby budeme toto vyjádření dále užívat, neboť jeho obsahový plán je v souladu s naším pojetím jazyka.
- 14 Přebíráme z Langacker (1991: 215).
- 15 Příklad (39c) přebíráme z Kagejama (1996: 139).

- 16 K vlastnostem konatele viz též např. Ikegami (1992: 161–163).
- 17 NKBKK (2009a: 14–15).
- 18 Pro ilustraci uvádíme poměry výskytu [NP *ga*] vůči [NP *o*] v konstrukcích s bezpříznakovými tvary sloves z příkladu (39) v BCCWJ: *naguru* – 155 : 515; *jaburu* – 265 : 1374; *kowasu* – 168 : 995. Průměrný poměr [NP *ga*] k [NP *o*] je zhruba 1 : 4,9.
- 19 O roli schematizace v procesu vzniku schématu události, jež tvoří sémantický obsah konstrukce, jsme hovořili v úvodu této kapitoly.
- 20 Příkladem polysémie akuzativu je (38), kde [NP *o*] vyjadřuje místo; v (38a) počáteční bod pohybu, v (38b) místo pohybu. K dalším příkladům viz Morijama (2008), kapitola 4.
- 21 Příklad přebíráme z NKBKK (2004a: 19).
- 22 Přebíráme z Morijama (2008: 41). Symbol S_c označuje jazykový subjekt (mluvčího).
- 23 Poměr [NP *ga*] : [NP *o*] : [NP *ni*] je u vybraných sloves následující: *okuru* – 1233 : 6323 : 3693, *morau* – 431 : 4065 : 1110, *watasu* – 350 : 2554 : 2323. Průměrný poměr je zhruba 1 : 6,4 : 3,5. Tyto údaje jsou pouze ilustrativní, neboť statistická data nezohledňují polysémii konstrukce [NP *ni*] (tj. např. určení času).
- 24 Příklady (44a) a (44c) přebíráme z NKBKK (2009a: 19).
- 25 Příklad (45b) přebíráme z NKBKK (2009a: 19), příklad (45c) přebíráme z Morijama (2008: 45).
- 26 Podobně lze na kauzativní konstrukce typu [NP *ga* NP *o* V_{INTR}(s)*aseru*]/[KZR AGT INICIOVANÁ. AKCE] pohlížet jako na specifické případy konstrukcí tranzitivních.
- 27 V různých predikačních rámcích mohou být profilováni různí pasivní participant, nejen *patiens*. *Patiens* však v hierarchii pasivních participantů spatřujeme jako obecně nejvýše postavený.
- 28 „Procesní predikace zahrnuje kontinuální série stavů [...], z nichž každý profiluje relaci, [procesní predikace] distribuuje tyto stavy skrze kontinuální rozpětí [...] vnímaného času a využívá sekvenční snímání pro přístup k této komplexní struktuře. Proces se liší od odpovídající atemporální relace tím, že má temporální profil, určený jako rozpětí vnímaného času, skrze něž je profilovaný vztah sekvenčně snímán.“ (Langacker 1991: 81)
- 29 Tato skupina sloves představuje jednu ze čtyř slovesných kategorií podle klasifikace Haruhiko Kindaičiho (1913–2004). Ten slovesa dělil podle formálních i sémantických hledisek se zaměřením na kategorii slovesného aspektu ve vazbě na konstrukci [V_{AVF}*te iru*]. Specifikem dané skupiny sloves je, že se téměř výhradně užívají právě v konstrukci [V_{AVF}*te iru*]. Viz Koike (2010: 172), Kagejama (1996: 43–44) aj.
- 30 Sémantický charakter dvou skupin sloves uvedených v příkladech (49a–d) se formálně odráží v tom, jakým způsobem daná slovesa vyjadřují progresivní aspekt.
- 31 POS označuje sémantickou roli vlastníka (*posesor*).
- 32 Mezi jinými Ikegami (1981, 1992, 2006) poukazuje na skutečnost, že japonština patří mezi jazyky, v nichž je posese vyjadřována pomocí existenčních konstrukcí (tzv. *BE language*), oproti jazykům, v nichž je směr extenze opačný, tj. konstrukce pro vyjadřování posese se užívá pro vyjádření existence (tzv. *HAVE language*).
- 33 Morijama (2008: 61–62) hovoří též o „procesním užití“ purposesuteki jōhō プロセス的用法 a „ontologickém užití“ sonzaironteki jōhō 存在論的用法.
- 34 Na tomto místě předpokládáme u konstrukce [NP *ga* NP *ni* V] tentýž sémantický typ slovesa jako

- u konstrukce [NP *ni* NP *ga* V]. Pouze tehdy spatřujeme obě konstrukce z hlediska slovosledu ve vztahu vzájemné příznakovosti.
- 35 Někteří autoři (např. Morijama 2008) poukazují na nutnost odlišovat sémantické role pohybujícího se objektu (*mover*) a konatele, neboť každá z těchto rolí je konstrukčně specifická. V ditranzitivních konstrukcích je primární aktivní participant klasifikován jako konatel, primární pasivní participant jako pohybující se objekt (v našem aparátu *patiens*). V konstrukčním schématu pohybu pak vystupuje pohybující se objekt, nikoliv konatel. Pro nutnost rozlišovat konstrukční schéma pohybu a konstrukční schéma akce existují v kognitivně orientovaných pracích různé argumenty (např. odlišné pádové schéma obou typů konstrukcí). Zde se však touto otázkou podrobněji zabývat nebudeme.
- 36 Pro mluvčího představuje toto řazení nejmenší kognitivní zátěž, což funkčně usnadňuje interpretaci výpovědi.
- 37 Nominativ a ablativ také disponují odlišnými prototypy.
- 38 Příklad (51a) v kontrastu k (51b) vyznívá spíše ve prospěch konstruování typu Z mé strany bude podáno hlášení o výsledcích. Podobně též v příkladu (52).
- 39 Důvodem, proč nehovoříme o dichotomii „agentivní“ vs. „deagentivní“, je i v tomto případě skutečnost, že v našem aparátu nefigurují transformace, a tedy ani „odagentivnění“.
- 40 Sugai (2003: 181) poukazuje na skutečnost, že zatímco procesní konstrukce „popisují skutečnost uspořádání několika pádových členů ve vztahu k přísudkovému slovesu“, ontologické konstrukce vyjadřují hodnocení *modu existendi* objektu v rámci určité domény. Srov. též s Onocho přístupem v 3.3.5.
- 41 Schéma přebíráme ze Sugai (2002: 180).
- 42 Konstrukce tzv. přímého pasiva, jako např. [...] *gutaiteki na kingaku ga kimeraremasu*. ([...] bude určen konkrétní finanční obnos. BCCWJ: PB53_00324; 実著者不明 (2005) 『離婚問題これで安心』小学館) lze považovat za příklad konstruování, jež sice zahrnuje subjekt do rámce predikace, ale ponechává jej bez profilování (fakultativně může v těchto konstrukcích být SUBJ profilován jako [NP *ni*], [NP *nijotte*], někdy též jako instrumentál [NP *de*]).
- 43 Viz pozn. 18 na str. 241.
- 44 Schéma přebíráme z Morijama (2008: 36).
- 45 Český ekvivalent věty (55e) lze zachytit jako objektivní konstruování obr. 7b): Kruh vlevo v obdélníku představuje subjekt emoce, explicitně profilovaný koncovkou slovesa. Kruh vpravo v obdélníku představuje objekt (peníze). Asymetričnost emočního vztahu je vyjádřena tečkovanou šipkou (subjekt touží po penězích, emoční vztah peněz k subjektu není profilován a bezpříznakově se nepředpokládá jakákoliv jeho existence). „Objektivnost“ konstruování spočívá v tom, že diagram je platný pro případy, kdy toužící subjekt (o němž mluvčí vypovídá) je jmenná fráze kterékoliv osoby (zde elidovaný, avšak vyjádřený skrze kongruenční koncovku slovesa).
- 46 Příklady přebíráme z Morita (2007: 37).
- 47 Na tomto místě nepředpokládáme specifické kontextové faktory, jež mohou mít na interpretaci zásadní vliv. Hovoříme o nejméně příznakové výpovědní situaci.
- 48 V uvedených příkladech jsou to interní (56a, 56b, 56c) či externí část těla (56f, 56g, 56h), orgán, jež přímo souvisí s daným pocitem, ale také místo, jež na těle vzniká důsledkem vnějšího vlivu

- a je spojeno s daným pocitem (56d, 56e), či dokonce vnější entita, která je konceptualizována jako původce daného somatického stavu (56i, 56j).
- 49 Otázkou modalit se v této knize podrobněji zabývat nebudeme. Pro zjednodušení zde nerozlišujeme mezi modalitou, evidencialitou (průkazností) apod.
- 50 Lze také říci, že slovesa derivovaná z adjektiv subjektivního konstruování (jako např. *hošigaru*, chce) sama nejsou „soukromými predikáty“.
- 51 K funkci věty viz oddíl 4.4.
- 52 Na sémantickou analýzu morfému *-ta* ve slovesných a adjektivních konstrukcích v naší studii bohužel není prostor. Přestože tento morfém bývá běžně klasifikován jako gramém minulého času, řada autorů se přiklání k názoru, že obsah daného morfému je v japonštině v mnoha případech výrazně modální. K tomuto tématu viz např. Koike (2010: 199), Takahaši (2005: 92–93), Maynard (2005: 360–362) aj.
- 53 Vztah subjektu k prvkům predikačního rámce není profilován v konstrukcích objektivního konstruování (viz obr. 7b)).
- 54 Na tomto místě ponecháváme detaily sémantické struktury zmíněných gramémů stranou.
- 55 Např. *Šinkokjú o šite šúči o tamocu.*
hlboký.nádech ACC dělá.AVF pozornost ACC udrží.NPST.
Zhluboka se nadechne a podrží si koncentraci.
(BCCWJ: PB39_00666; シャロン・サラ／藤峰みちか (訳) (2003) 『愛は時空を越えて』ハーレクイン)
- 56 Viz 3.3.1. K řešení téhož problému z perspektivy opozice „staré informace“ a „nové informace“ (旧情報 a 新情報) viz také např. Óno (1978), Fiala (2000) aj.
- 57 Frellesvig (2010) označuje *kakaridžoši* též pojmem „fokální partikule“ (*focus particles*). Partikule má také starší textově doloženou formu *namo* a spolu s dalšími byla součástí jevu tzv. *kakari-musubi* – shody kontextové/fokální partikule s tvarem přísudku.
- 58 Příkladová věta je úryvek z 9. oddílu díla *Ise monogatari* (Příběhy z Ise) z období kolem roku 920. Zde přebíráme z Koike a Akabane (2002: 132). Ústříčnick velký, lat. *Haematopus ostralegus*, je pták z čeledi ústříčnickovitých.
- 59 Viz také bod č. 7 v Šibataniho charakteristikách podmětu (14) na str. 57.
- 60 Z této funkce se u partikule *ga* vyvinula funkce spojovací částice, kterou jsme ilustrovali příkladem (36) na začátku 5. kapitoly.
- 61 Podrobněji ke vztahu funkcí partikulí *ga* a *no* z diachronní perspektivy viz Jamada (2010). K hierarchii fokalizace prvků informační struktury viz Fiala (2000).
- 62 Tento příklad přebíráme z Koike (1994: 129–130).
- 63 Příklad (77a) je parafrází na příklad z Kimura (2002: 216), příklad (75b) je příklad (12) na str. 54 přebraný z Kuno (1973). Zde jej opakujeme.
- 64 Sloveso *šinu* zde chápeme jako sloveso, které označuje změnu stavu spíše než akci (vycházíme z chování daného slovesa v konstrukcích vyjadřujících příznakový aspekt). Proto jeho participanta klasifikujeme jako objekt. Připouštíme však, že toto určení není bezproblémové. Ke konstrukcím s bezpříznakovým užitím slovesa *šinu* přistupujeme jako k pomezím případům, resp. případům na periférii kategorie ontologických konstrukcí.

65 Symbolem (int.) označujeme výpovědní intenci, pro níž je asteriskem označená japonská věta nevhodná.

66 Např.: [...] *doko ga kinó ga čigau no ka to.*

kde NOM funkce NOM liší.se.NPST NMZ SFP CON.

[...] v čem se liší jejich funkce.

(BCCWJ: OM65_00006; 国会会議録 (2005))

Kimurova analýza se primárně týká dvoupodmětových vět v čínštině. Ilustrativní příklady však platí i pro japonštinu.

67 Nodův příklad je z ranního vydání deníku *Mainiči šinbun* z 21. února 1992 (str. 19).

68 Srovnajme též konstrukce [NP *ga*] a [NP *no*] z hlediska konstruování prominentnosti v přívláskových konstrukcích (viz 5.4).

69 Srov. též např. s Ókado (2008: 74).

70 V kognitivní lingvistice se v těchto případech hovoří o tzv. ustálení (*entrenchment*) – určitý výraz skrze dostatečnou frekvenci užívání získává status jazykové jednotky, tj. status zvyklosti či „kognitivní rutiny“ (viz např. Evans a Green 2006: 119).

Příkladem toho, jak se v procesu jazykového vývoje může nominativní funkce z idiomatického výrazu zcela vytratit, jsou lexikalizované konstrukce typu *wagamama* (sebestředný), které již neprofilují vztah substantiva (*wa*) skrze partikuli (*ga*) – jsou „ustálené“ jako lexikální či frazeologické jednotky.

71 Kimura poukazuje na skutečnost, že konfigurace výrazů, jež pro svůj sémantický obsah mohou nebo nemohou figurovat v určitém typu konstrukcí s dvojitým podmětem, je jazykově specifický. Čínština sice disponuje konstrukcemi s dvojitým podmětem a somatickým predikativem, nemožňuje však konfiguraci typu (78a) ani (78b):

a2) * *Wó gǎnjúe dào nǐ rèshuǐdài tǐng tàng.*

b2)

* *Jiǎo rèshuǐdài tǐng rè.*

já ví.PST ty ohřívadlo velmi horký.

noha ohřívadlo velmi horký.

Srov. též pozn. 48 na str. 245.

72 Srov. též se Sugaiovým pojetím „domény“: „[...] pod jednotkou zvanou doména (*domein*) si lze představit to, co je vymezováno jako přísudek a pádové jmenné fráze přímo navázané na přísudek, a co se blíží tradičnímu gramatickému pojmu „klauze“ (*secu*) [...].“ (Sugai 2002: 177)

73 Konstrukci, která je zde předmětem našeho zkoumání, tedy můžeme schematicky zapsat také jako [NP *ga*]/[NOMINATIV].

74 Právě konstrukce s existenčními slovesy jako prototyp jsou motivací pro označení tohoto typu konstrukcí atributem „ontologické“.

75 Pojem význačnost (*salience*) je obecně v kognitivních přístupech k jazyku užíván ve dvou základních (a vzájemně souvisejících) významech: tzv. kognitivní význačnost, která souvisí s momentální aktivací konceptů v konkrétních řečových situacích, a tzv. ontologická význačnost, což je chápáno jako v podstatě stabilní vlastnost entit mimojazykového světa ve vztahu k lidské kognici. Zde máme význačnost na mysli relativní fokálnost, stupeň zaměření psychologické pozornosti konceptualizujícího subjektu, tedy význačnost kognitivní. Blíže k pojmu význačnosti viz např. Schmid (2007).

76 Přebíráme z Morijama (2008: 72).

77 Např. Oka (2013) pro predikační rámec v našem pojetí používá tradiční japonský pojem *koto* (k tomuto pojmu viz 3.2.2).

- 78 Kagejamovy definice neakuzativních a netranzitivních sloves přebíráme z Takebajaši (2004: 280). Viz též Kagejama (1996).
- 79 Příklady přebíráme z Kagejama (1993: 56). JRCL představuje „Japonskou revoluční komunistickou ligu, národní výbor“, ultralevicové uskupení, o němž se běžně hovoří jako o „Jádrové frakci“.
- 80 Argumentaci o míře přirozenosti uváděných příkladů nelze textově doložit přítomností vs. absencí daného příkladu v korpusu. Hodnocení tedy přebíráme od autora (tj. přebíráme argument uvědomělosti jazykových norem rodilého mluvčího).
- 81 Anotace stejná jako v příkladu (85a).
- 82 Převzato z Takebajaši (2004: 190, 193).
- 83 Příklady (84b), (84d) a (84f) přebíráme z Takebajaši (2004: 195, 196).
- 84 Anotace příkladu (85b) je stejná jako (85a). Anotace příkladu (86b) je stejná jako (86a).
- 85 Vyjádření odlišné míry přirozenosti vyjádření pomocí symbolů [?] a ^{??} rovněž přebíráme z Takebajaši (2004) společně s oběma příklady.
- 86 Tyto lexémy vznikly následující syntézou: 格好 (vzhled) + 良い (dobrý) → かつこい (fešácký); 気持ち (pocit) + 悪い (špatný) → 気持ち悪い (nechutný); 気色 (zjev) + 悪い (špatný) → 気色悪い (odporný). V těchto případech se jedná o spojení [NP $\emptyset$] s ADJ v nominativním vztahu. Srov. s příkladem z BCCWJ:
Kimoči ga warui.
 pocit NOM špatný.
 Je mi špatně.
- (LBp9_00032; 五條瑛 (2001) 『プラチナ・ビーズ』集英社)
- 87 Zde je nutno ponechat prostor pro případy, jež jsou předmětem procesu ustálení.

6 Konstrukce s partikulí wa

- „Ve většině gramatik japonštiny se té části věty, která je označena partikulí は, říká *téma*. Je to to, o čem mluvíte a obvykle bývá na začátku věty.“ (McClure 2000: 183) V této kapitole se zabýváme konstrukcemi, v nichž je partikule *wa* běžně zapisována znakem *kany* は (respektive ^), tj. nebudeme se podrobněji zabývat funkcemi koncové (modální, emfatické) partikule *wa*, která bývá zapisována znakem わ (respektive ▽).
- Podobně jako v případě „zamlčení“ pádové partikule *ga*, o němž jsme hovořili v předchozí kapitole, i konstrukce s absencí gramému, jenž by byl nositelem funkce TÉMATU, chápeme jako specifické konstrukce, nikoliv jako výsledek transformací. I zde lze poukázat na jistou stylistickou či žánrovou příznakovost těchto konstrukcí.
- Podle McClura může ve stejné funkci jako *tte* vystupovat také výraz *toiuunowa*.
- Jak naznačuje anotace příkladů, mnohá označení TÉMATU mají v japonštině perifrastickou podobu.
- Příklad (88a) přebíráme z Takebajaši (2004: 138). Příklady (88c–88e) lze pokládat za kanonické a objevují se v širokém spektru japonských lingvistických prací (viz též kapitola 3).
- Analýzu dvoupodmětových konstrukcí (tj. konstrukcí s dvojím nominativem) v našem pojetí jsme předvedli v oddíle 5.5.

- 7 Příklad (89) je opakováním příkladu (13) na str. 54.
- 8 Podrobněji k vytykání v japonštině viz též NKBBK (2009b) či práce Jošiko Numaty.
- 9 Miroslav Novák (1982) používá pro výraz *kakaridžoši* (případně *keidžoši*, což je pouze jiné čtení téhož zápisu) označení partikule „vztahové“. Výraz *fukudžoši* pak překládá jako partikule „doplňující“. Obě dvě kategorie pak bere jako podskupiny partikulí „kontextových“.
- 10 Výjimkou z tohoto pravidla jsou podle Koikeho případy, kdy na místě oné „konkrétní skutečnosti“ figurují vlastní jména či výrazy, jimiž mluvčí odkazuje sám k sobě.
- 11 Úvodní věta pohádky o Broskevnickovi (*Momotaró*) bývá v japonské lingvistické literatuře hojně citována v různých variantách. V příkladu (91a) citujeme z BCCWJ. Zvýraznění podtržením je naše vlastní.
- 12 Podle Františka Daneše je otázka „známé (kontextově zapojené, staré, dané) informace“ ve vztahu k „nové (kontextově nezapojené) informaci“ pouze jedním ze tří aspektů aktuálního členění, přičemž dalšími jsou právě „komunikační artikulace“ (tj. vztah tématu – toho, o čem se mluví – a rématu – toho, co se o daném tématu říká) a různé stupně komunikačního dynamismu. (Daneš 1985: 188)
- 13 Příklady přebíráme z Takebajaši (2004: 134).
- 14 Příklady přebíráme z Takebajaši (2004: 133). Příklad (93b) viz též jako (88a).
- 15 Podobně bohatá je i terminologie související s REMATEM, která zahrnuje pojmy jako „jádro“, „ohnisko“, „nová informace“ aj.
- 16 Tu spojujeme se jmény Karel Hausenblas (1923–2003), Miroslav Červenka (1932–2005) či Lubomír Doležel (1922–2017).
- 17 Van Oosten (1986: 46) v této souvislosti používá anglický pojem „aboutness“, který se relativně běžně objevuje v pracích z oblasti informačních věd, pragmaticky orientované jazykovědy, filozofie aj. a který nemá v češtině odpovídající ekvivalent.
- 18 Van Oosten tuto skutečnost ilustruje na příkladu věty „Joan waved her arms wildly, and finally Horace saw her.“, která nabývá odlišných interpretací, je-li evokovanou scénou (tedy textovým tématem) setkání na letišti, či situace v restauraci. V tomto ohledu nelze textové téma ztotožňovat s Hoskovcovým situačním ukotvením výpovědi/textu (viz 4.1).
- 19 Příklad (95a) přebíráme z Takebajaši (2004) (viz též př. (88a) a (93b)), příklad (95b) přebíráme z Noda (1996: 41), příklad (95c) je citace z Kanaja (2002: 54), příklad (95d) je citace z díla Masudži Ibuseho *Šúkin rjóko* (Cestování za penězi) z roku 1937, příklad (95e) je citace z <http://kitemi0en.kitemi.net/e11529.html> [22/02/2017]. *Nigirizuši* je typ suši (pokrmu z rýže a ryb). *Edokko* je označení člověka, jenž pochází z hlavního města (Tokio, dříve Edo) a jenž mj. vykazuje jisté povahové rysy, přičítané právě jeho původu.
- 20 Přebíráme z Takebajaši (2004: 141). Výraz *Fudó* zde odkazuje k chrámu Rjúsendži buddhistické školy Tendai v tokijské čtvrti Meguro, jenž je zasvěcen božstvu Fudó Mjóó.
- 21 Příklady (88)–(100) přebíráme z Takebajaši (2004). Příklad (88b) je opakováním (93b).
- 22 Příklad (101a) přebíráme z Óno (1999: 203), příklad (101b) je variací, kterou přebíráme z Takebajaši (2004: 149). Doplnění symbolu $\emptyset$ a podtržení klíčových výrazů je naše vlastní.
- 23 Analýza, kterou představujeme v této části, se vztahuje i na případy vět se jmenným přísudkem bez spony. Máme zde na mysli příklady typu (69c) *Kore wa mijakodori*. Tohle je ústřičník. aj. Má-li

- dotyčná konstrukce dostatečný predikační náboj z jiných zdrojů, nepotřebuje nutně sponu k tomu, aby byla větou (viz 4.4).
- 24 Příklad (102a) je opakováním (88b), příklad (102b) je opakováním (96), příklady (102c) a (102d) přebíráme z Koike (2010: 71).
- 25 V mluvené komunikaci je při interpretaci konstrukce znovu zapotřebí uznat též roli prozodických prostředků.
- 26 Tyto teorie zahrnují derivace jedné funkce z druhé (tématu z kontrastu, kontrastu z tématu), strukturální či sémantickou jednotu obou funkcí aj.
- 27 Klasifikace vztahů mezi jmennou frází ve větách se jmenným přísudkem má v japonské lingvistické literatuře relativně dlouhou tradici. Např. Akira Mikami pro vztah „inkluzivní tematické konstrukce“ užívá označení 措定^{sotei} (předpoklad), pro „selektivní tematické konstrukce“ pak označení 指定^{sitei} (specifikace). Viz např. Oka (2013: 114) aj.
- 28 K otázce referenčního bodu viz mj. Odani (2001), odkud také přebíráme příklady (103) a (104).
- 29 Citováno z van Oosten (1986: 52).
- 30 Oka užívá pojmy 支配領域^{shihaijōiki} (oblast kontroly) a 場^{ba} (místo).
- 31 Příklady přebíráme z Odani (2001: 49).
- 32 Kitahara, Jasuo 1981: *Nihongo no sekai 6 Nihongo no bunpō* [Svět japonštiny 6 Japonská gramatika]. Tokio: Čúó kóronša. 北原保雄 (1981) 『日本語の世界 6 日本語の文法』中央公論社. Citováno z Takebajaši (2004: 150).
- 33 Příklad (106) přebíráme z BCCWJ. Jako přísloví – knižní výraz obsahuje sponu ve formě užívané ve starších vývojových fázích japonštiny. Příklad (107) je v literatuře běžně se vyskytující věta, kterou jsme v této knize již zmínili jako (29b) a (88c).
- 34 Mezi „pragmaticky“ orientované analýzy, jež kladou důraz spíše na kontextové než na strukturální faktory, lze kromě výše zmíněné Koikeho práce zařadit také Takamoto (1995–1996), Ikegami (2007) aj. Interpretáční a strukturální analýzu „úhoří věty“ v komparatistické perspektivě pak nabízí Tokizaki (2003).
- 35 Jako další kontextuální faktory lze brát např. kulturní znalosti stravování, znalosti kulturně-sociálních norem při objednávání, otázku, na niž má být odpověď *Boku wa unagi da.* odpovědí, apod.
- 36 Příklad (108a) je opakováním (23a), (29a) a (88d).
- 37 Příklad (109a) přebíráme z Takebajaši (2004: 150), příklad (109d) je opakováním (57i).
- 38 Lze též podotknout, že v příkladech (108b) či (110) lze jen těžko uvažovat o „topikalizaci“ genitivního prvku, neboť dané věty by byly s konstrukcí [NP *no*] na místě konstrukce [NP *wa*] neinterpretovatelné.
- 39 Opakování příkladu (25a).
- 40 Polyvalenční adjektiva v typologickém přístupu k jazykům chápeme jako méně prototypická.
- 41 K této skutečnosti blíže viz např. Ikegami (2007).
- 42 Příklad je opakováním (32).
- 43 Je-li jako *TOPOS* konstruována jiná osoba než mluvčí, je zde tendence interpretovat tuto jmennou frázi jako *OBJEKT*. Je-li jiná osoba než mluvčí konstruována jako *SUBJEKT*, jedná se o objektivní konstruování, což většinou doprovází formální projevy predikační složky věty (doplnění modální

- mi prostředky, užití tvarů predikativů, jež slouží k objektivnímu konstruování apod.). S ohledem na výraznou roli kontextuálních faktorů je však nutno zde hovořit v rovině tendencí, o absolutní gramatické pravidlo na úrovni věty se nejedná.
- 44 Příklad (115a) přebíráme z Noda (1996: 75), příklad (115b) přebíráme z Oka (2013: 107).
- 45 Např. generování tématu jako výsledek topikalizace pádového komplementu (a dalších transformačních operací) vs. přímé vložení tématu k jinak vágním predikacím apod. Podrobněji viz Noda (1996: 75–82).
- 46 K analýze konstrukčních schémat partikulí *kara* (ABL) a *e* (ALL) aj. viz např. Morijama (2008: 210–213).
- 47 Zde pomíjíme případy, kdy je jako TOPOS profilován OBJEKT, a soustředíme se na situace, kdy je jako TOPOS profilována LOKACE EXISTUJÍCÍ ENTITY (v těchto situacích je OBJEKT většinou profilován pádově, tj. jako nominativ).
- 48 Dativní participant tak může nabývat sémantických rolí <CÍLOVÝ BOD POHYBU>, <PARTNER AKCE>, <VÝSLEDNÝ STAV AKCE> apod.
- 49 K podrobnější analýze konstrukčního schématu partikule *ni* (DAT) viz např. Morijama (2008), kapitola 5, též Sugai (2002) aj.
- 50 Opakujeme zde (40b) *Boku wa sono koto o urešiku omou*. Já z toho mám radost.; (46) *Wataši wa izen mafurá o nusumaremašita*. Mně už kdysi ukradli šálu.
- 51 I zde ponecháváme stranou faktory prozodické, které nicméně ustupují do pozadí v případě psaného textu.
- 52 Zatímco ontologická význačnost má značně objektivní povahu, kognitivní význačnost je záležitostí subjektivní. Viz též pozn. 75 na str. 247.
- 53 Srov. s konceptem „sdíleného a nového tématu“ (*shared and new topic*) v McClure (2000: 187–188).
- 54 Při vymezení slovních druhů jsme nezaváděli funkci modifikace predikativů, a tedy ani adverbia jako slovní druh. Pro tuto chvíli nicméně můžeme adverbia chápat jako neohebná slova, jež nepobírají pádové partikule a jsou ve funkci modifikace predikativů bezpříznaková. Celá situace je však obecně komplikovanější, neboť japonská adverbia mohou modifikovat nejen predikativy, ale i celé predikace.
- 55 O neostré hranici mezi substantivy a jmennými adjektivy jsme pojednali v oddíle 4.5.
- 56 Jelikož s sebou připojování partikule *te* na adverbální tvar u mnoha slovesných paradigmát nese proměnu adverbálního morfu, užívá se pro celou konstrukci [_{AVF} *te*] (především na poli *nihongogaku* a didaktiky japonštiny jako cizího jazyka) též pojem „*te* tvar“. Zde adverbální tvary se spojovací partikulí *te* jednotně anotujeme jako AVF.
- 57 Viz 6.4.2.
- 58 Příklad je z *Makura no sóši* (Důvěrné sešity, viz pozn. 62 na str. 240), 136. odstavec. Zapsáno さて、その文は、殿上人みな見てしは。Přebíráme z <http://www.manabu-oshieru.com/daigakujuken/kobun/makura/136.html> [22/2/2017]. Miroslav Novák v Sei (1984: 106) překládá následovně: „Omlouvám se, vaše dopisy už četli všichni dvořané,“ [...].
- 59 Problematika spony v japonštině zahrnuje mj. bohaté tvarové paradigma, jehož užívání je regulováno nejen syntaktickými, ale i stylistickými či jinými faktory. Blíže viz např. Narahara (2002).
- 60 Příklad (126a) je opakováním (92b).

- 61 Přebíráme z Tanaka (1997: 71).
- 62 Například výrazy adverbialní.
- 63 Přebíráme z McClure (2000: 193).
- 64 Danou interpretaci si lze představit např. jako „Dnes tedy Tanaka udělá koláč (nebude tedy dělat dort, i když dříve avizoval, že upeče obojí).“
- 65 Danou interpretaci si lze představit např. jako „Dnes tedy Tanaka udělá koláč (a Suzuki udělá dort, i když dříve oba společně avizovali, že každý z nich upeče obojí).“
- 66 Pro interpretaci „dnes(_{TEMA} TOPOS) profesor Tanaka(_{KONTRAST} TOPOS)“ lze u věty (128b) uvažovat např. o kontextu „Pan profesor Tanaka dnes přijde (zatímco profesor Jošida se omlouvá a nedorazí).“ Pro interpretaci „dnes(_{KONTRAST} TOPOS) profesor Tanaka(_{KONTRAST} TOPOS)“ lze uvažovat např. o kontextu „Dnes přijde pan profesor Tanaka (zatímco zítra přijde profesor Jošida, i když dříve společně avizovali, že se oba zúčastní události v obou dnech).“
- 67 Příkladovou větu i schéma přebíráme z Oka (2013: 107). Totéž také viz Oka (2012: 102–103). Schéma zde předkládáme v upravené podobě (přizpůsobujeme je schématu subjektivního a objektivního konstruování z části 5.2.1).
- 68 Příklady (130) a (131) přebíráme z Takebajaši (2004: 220, 237, 238, 240). Příklad (131) je variací na (91a).
- 69 K analýze konstrukcí [NP $\emptyset$] a [NP *tte*] podrobněji viz Takebajaši (2004).
- 70 Srov. s Langacker (2008: 66): „Jako bázi pro svůj význam si výraz vybírá určitý rozsah konceptuálního obsahu. Říkejme tomu jeho konceptuální **báze** (*base*). V širším pojetí je konceptuální báze určitého výrazu ztotožněna s jeho maximálním rámcem ve všech doménách dané matrice (nebo všech doménách, jež jsou při dané příležitosti dostupné). V o něco užším pojetí je jeho báze ztotožněna s bezprostředním rámcem v aktivních doménách – tj., ta část, která je postavena „na scénu“ a do popředí jako obecné ohnisko pozornosti. V rámci tohoto prostoru scény je pozornost zaměřena na určitou specifickou strukturu, které říkáme **profil** (*profile*) [...]. Profil může být také charakterizován jako to, k čemu vnímáme, že daný výraz odkazuje nebo na co ukazuje v rámci své báze (jeho konceptuální referent).“ Srov. též s pojmem DOMÉNA na rovině lexikální sémantiky v Hoskovec (2008).

7 Závěrem

- 1 V Ikegamiho pojetí je „jazyk typu *naru*“ jazykem, jenž textově preferuje ten typ konstrukcí, jehož prototypem jsou konstrukce se slovesem *naru* (nastane) s obsahovým rysem netranzitivnosti, neaktivnosti, samovolnosti (*džihačusei*) apod., tedy to, co odpovídá našemu pojmu ontologická konstrukce. „Jazyk typu *suru*“ pak je jazykem, jenž textově preferuje typ konstrukcí, jehož prototypem jsou konstrukce se slovesem *suru* (dělá) s obsahovým rysem tranzitivnosti, aktivnosti apod., tedy to, co odpovídá našemu pojmu procesní konstrukce. Kanajovo pojetí je v podstatě shodné, pouze na místě slovesa *naru* operuje s jiným netranzitivním slovesem – *aru* (je), jež je v našem pojetí prototypickým jádrem kategorie ontologických konstrukcí. Ke kritice těchto typologických přístupů viz např. Noda (2015).